

173806

1927

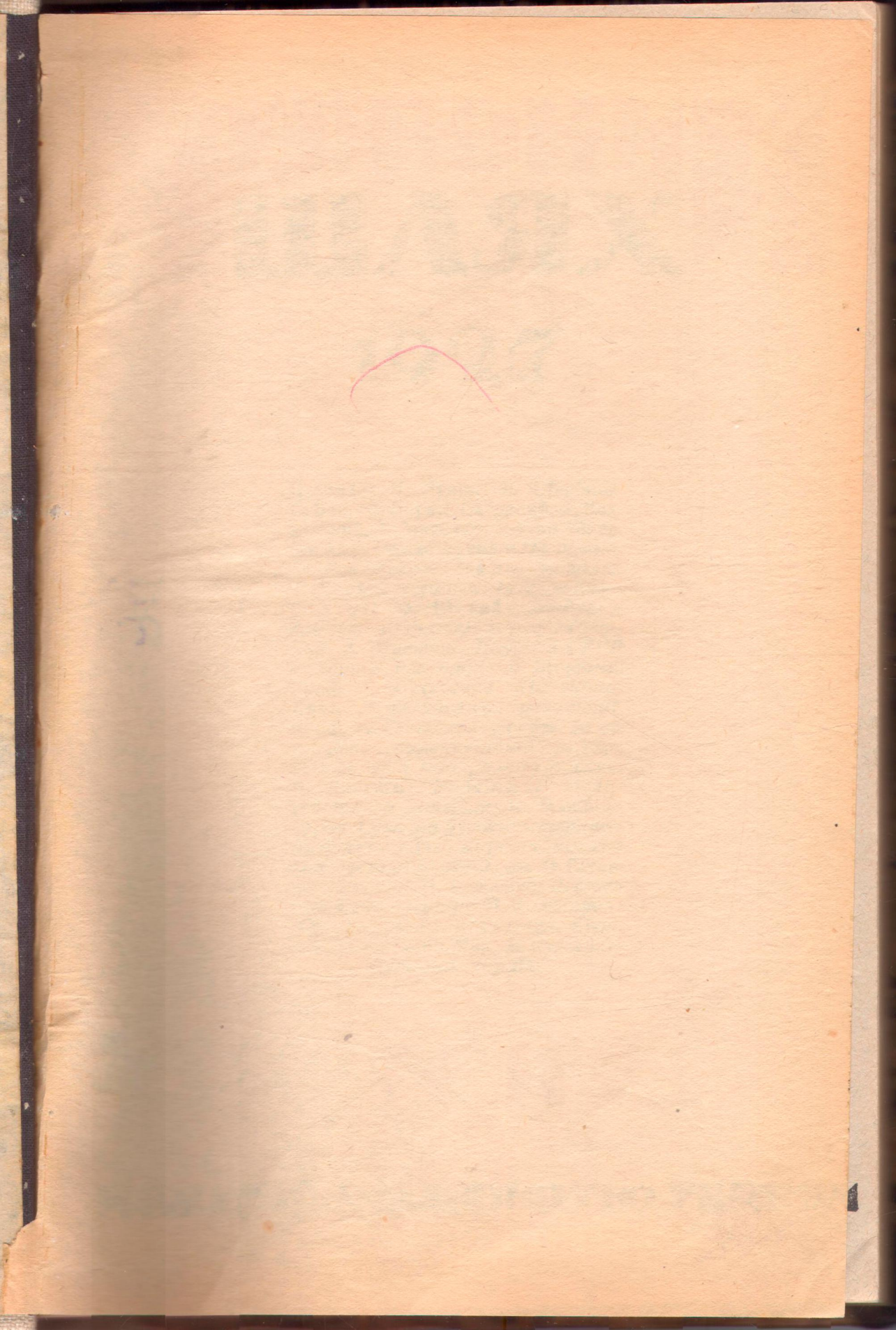
N11

ХВШТ ПИНОЕ 92

V.N. Karazin Kharkiv National University

00535764 8

2

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1927

30

Поезії: В. Рунін, Н. Щербина,
С. Бен, Ю. Зоря, І. Багряний, О. Вед-
міцький, Т. Масенко, Уїттер Бінер.
Проза: Роман Гуцало: *На цілині*.
К. Анищенко: *Марш ковалів*.
Шаміль Ахушков: *Інгушетія*.
Статті: Ф. Ш-кий: *Завдання*
пролет. революції перед Жовт-
нем. В. Юринець: *Наука в СРСР*
в перше десятиріччя Жовтня.
Проф. С. Остапенко: *Хід еконо-*
мики Жовтневої революції.
Проф. А. Гладстерн: *Боротьба за*
великий далекосхідний шлях.
Ж. Дюамель: *Подорож до Москви*.
М. Доленго: *Українська після-*
жовтнева література. Машбіц-
Веров: *Сучасна руська літеру-*
ра. А. Лятиф-Заде: *Короткий огляд*
татарської літератури. О. Гатов:
Анрі Барбюс. Й. Шевченко: *Десять*
років укр. театру. Я. Полфіоров:
Десять років укр. муз. культури.
О. Дзбановський: *Минуле муз. куль-*
тури на Україні.

N 11

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Приймається передплату на 1928 рік на великий громадсько-політичний і літературно-науковий місячник

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

Редагують: В. Затонський (головн. редактор), В. Коряк, І. Кулик, М. Куліш, С. Пилипенко, М. Скрипник, П. Тичина, А. Хвиля, В. Юринець

Журнал виходить за найближчою участю: І. Айзенштока, Б. Антоненка-Давидовича, акад. Д. Багалія, М. Бажана, О. Білецького, О. Бургардта, Ю. Будяка, Д. Бузька, К. Буровія, О. Влизька, С. Вітика, В. Вражливого, В. Гадзінського, О. Гермайзе, А. Головка, М. Горбаня, М. Грінченка, Г. Гринька, О. Громова, В. Десняка, І. Дніпровського, М. Доленга, О. Донченка, О. Досвітнього, О. Дорошкевича, М. Драй-Хмари, К. Дубняка, Ю. Дубовика, Г. Епіка, Г. Єрофієва, Н. Забіли, Д. Загула, М. Зерова, П. Іванова, М. Івченка, М. Ірчана, М. Йогансена, Л. Кагановича, Я. Качури, Б. Коваленка, Г. Коляди, П. Козицького, Г. Коцюби, Г. Коваленка-Коломацького, О. Копиленка, Г. Косинки, С. Кравцова, О. Лана, Ів. Ле, А. Лейтеса, А. Любченка, Я. Мамонтова, М. Майського, Ю. Меженка, О. Мізерницького, І. Микитенка, В. Мисика, А. Музички, Т. Осьмачки, А. Панова, П. Панча, Г. Петровського, В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Плевако, В. Поліщука, Я. Полфіорова, М. Попова, М. Полоза, М. Равича-Черкаського, Х. Раковського, А. Річицького, М. Рильського, Н. Романович-Ткаченкової, Я. Савченка, І. Сенченка, М. Семенка, О. Синявського, М. Слабченка, Т. Слабченка, О. Слісаренка, В. Сосюри, Т. Степового, М. Сулими, Д. Тася, М. Терещенка, І. Ткачука, акад. Тутковського, П. Усенка, Д. Фельдмана, П. Філіповича, М. Філянського, Г. Хоткевича, П. Христюка, М. Чернявського, В. Чубаря, Ф. Шаковицького, А. Шамрая, І. Шевченка, Г. Шкурупія, А. Шмигельського, В. Яблуненка, М. Яворського, акад. Д. Яворницького, Б. Якубського, Ю. Яновського, В. Ярошенка та инш.

Редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Дрібні рукописи й вірші, не прийняті до друку, зберігаються, і з приводу їх редакція не листується.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці й на одній сторінці аркуша.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“ № 12

(грудень 1927 р.)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВІДДІЛ:

М. Терещенко: Людський пейзаж, — поезії. О. Кобилянська: Але господь мовчить, — Нова. М. Чернявський: Крим, — поезії. І. Дніпровський: Марія радості, — оповідання. О. Влизько: Прелюдія гніву, — поезії. Н. Щербина: Поезії. Р. Гуцало: На цілині, — повість, ч. II. О. Лан: Поезії. М. Шеремет: Під осінь, — поезії.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ВІДДІЛ:

О. Харцієв: Потебня й сучасна поетика. В. Зборовець: Шкільні роки М. Коцюбинського. В. Гнатюк: Тимко Падуря в українському історично-культурному процесі.

НАУКОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВІДДІЛ:

Віткуп: Економічна думка в СРСР та проблема господарського будівництва на X роковини Жовтня. В. Чучмарів: Атеїзм Спінози.

МИСТЕЦЬКИЙ ВІДДІЛ:

Сліпко-Москальців: Художник Васильківський. Я. Полфіоров: Десять років української музичної культури.

ХРОНІКА

БІБЛІОГРАФІЯ

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 11

(54)

ЛИСТОПАД

1927

ЗМІСТ

	Стор.
В. Рунін. Москва. Вітрові України. Поезії	5
Роман Гуцало. На цілині. Повість	8
Н. Щербина. Із книги світання. Поезії	35
К. Анищенко. Марш ковалів. Оповід.	36
С. Бен. Учителям. Поезії	73
Ю. Зоря. Робкор поетові. Поезії	74
І. Багрянний. Газават. Поезії	76
О. Ведміцький. Поезії	79
Т. Масенко. Шосе над морем. Поезії	80
Шаміль Ахушков. Із циклю „Інгушетія“ Новели	82
Уїттер Бінер. Сором тобі, Леніне! Поезії. Перекл. І. Ю. К.	87
Ш - кий. Завдання пролетарської революції перед Жовтнем	88
Володимир Юринець. Наука в СРСР в перше десятиріччя Жовтня	95
Проф. С. Остапенко. Хід економіки жовтневої революції	116
Проф. А. Гладстерн. Боротьба за великий далекосхідний шлях	125
Жорж Дюамель. Подорож до Москви	145
М. Доленго. Післяжовтнева українська література	154
Машбіц - Веров. Сучасна руська література	173
А. Ляtif - Заде. Короткий огляд татарської кримської літератури	196
Олександр Гатов. Адрі Барбюс	202
Й. Шевченко. Десять років українського театру	208
✓ Я. Полфіоров. Десять років української музичної культури	225
О. Дзбановський. Минуле музичної культури на Україні	243
Хроніка	252
Бібліографія	269

В. РУНІН

МОСКВА

Чи крикне потяг з залізниці,
Чи загуде трамвай —
Мені все чуть, неначе кличе,
Як кличе всіх Москва.

Увесь розгублений в - останнє,
Увесь розбитий вщент,
Там на Червоному Майдані
Піду й спинюся ще.

І злидні й сум на тротуарі,
І де ти раю, де ж?
Тут раптом знов годинник вдарить
З кремлівських сивих веж.

Хто над робочою ріллею
Усе життя поклав,
Усі йдемо до мавзолею
Робити свій доклад.

Ніхто не зна — терпіти доки,
Годину чи віки,
Але назад крицевим кроком
Ідуть робітники.

Нехай часом і туга й горе
Нам душу розрива,
Та ще живий Червоний Город
Та все стоїть Москва.

* * *

Степ без краю та ліс без упину,
Та бур'ян по дорозі цвіте...
Більш за все я кохаю Україну,
Та кохаю її не за те.

Із - за лісу повстануть тумани,
Свисне вітер неначе сказивсь —
І уже виглядають гетьмани
І риплять гайдамацькі вози.

Чути гомін ворожої лави,
Та нехай хижаки гомонять;
Зі шляхів старовинної слави
Я свого повертаю коня.

На розлозі Великого Лугу
Серце наче чека на біду:
Я долину за іншу смугу,
Де за плугом співаючи йдуть!

Там працюють, а око аж плаче,
Я здивований знову дивлюсь,
Наче вперше сьогодні побачив
Тую чорну та свіжу ріллю.

Я за нею далеко полинув,
Наче птах, що навчився літати.
Я оту покохав Україну,
Що її заховали в жита.

Що на неї немає вгону,
Що вона виглядає з-за ґрат,
Із-за ґрат димарів та бетону,
З електричного саява Дніпра.

* * *

За вагоном побігли тополі...
На останнє назад подивлюсь —
Чи я дуже люблю тебе, поле,
Чи я зовсім тебе не люблю?

Десь загони ходили невпинно,
Десь шуміло, горіло й гуло.
А воно як в колысці дитина
Туманами сповите село.

Заховалися верби в тумані,
Десь далеко зостався мій тин.
Я угледів тоді на останнє
Як сміялися з мене хати.

Мабуть, хлопці, тут добре вам жити —
Тільки жито, та степ, та блакить...
Та чому ж заховалися в житі
І не кличуть мене вітряки?

Залишив я на час свої мури,
Щоб побачити рідні тини.
Та між ними тиняюсь, як дурень,
Чи мене відцурались вони?

Тут ніде я не бачив сонця,
Ні собака мене не віта,
Тут якісь нешвидкі комсомольці,
І дівчата сміються не так.

Паротяг мій реве мов скажений...
Зрозуміти я досі не встиг:
Чи село утікає од мене,
Чи то сам я від нього утік.

До побачення, кажуть тополі.
На тополі суворо дивлюсь —
Чи я дуже люблю тебе, поле,
Чи я зовсім тебе не люблю?

ВІТРОВІ УКРАЇНИ

Регоче вітер з України,
Вітер з України.

П. Тичина.

Мені здається — не туди пішов,
Я тихим серцем не туди полинув.
Повій на мене, вітре, знов,
Суворий вітре України!

Тобі не місце зараз біля нив,
Спіши до мене як найшвидше, брате!
Без жалю знов тягни й жени
Мене до рідного варстату.

Рятуй мене, бо зовсім вже здурів
Отут поет в своїй кімнаті вбогій.
Хай чорні пальці димарів
На справжню виведуть дорогу.

Він звів мене, той проклятий папер,
Мій олівець загриз мене до краю.
Та досить, мабуть, вже тепер
На путь я иншу повертаю.

Піти б назад у той залізний льох,
Нових пісень і сили здобувати.
З провідним ременем удвох
Товаришам пісні співати.

Здається так — я не туди пішов.
Я тихим серцем не туди полинув.
Повій на мене вітре знов,
Суворий вітре України! —

РОМАН ГУЦАЛО

НА ЦІЛИНІ

ПОВІСТЬ

ЧАСТИНА ПЕРША

... Село в соломі. І сотні років воно таке засмикане, захекане. До церкви дядько йде— віхоть соломи за постолом волоче, гейби тільки вийшов з клуні... По обіч улиць хати, мов діди старі, шапки облуплені на очі насунувши, за чаркою під тином присівши, мовляв:

— Вип'ємо ж бо... Бо кінець нам, кінець...

І кожна хатка відгородилася бодай лозою від сусідської. І кожна хатка наче окремо зібралася вмирати, нікого не сповіщаючи про недалекий похорон.

У кожного окремого господаря риплять на старосвітських петлях двері в коморі, кожен на - весні обмацує пильними очима закутки своєї комори, облапує всі куточки, зважає. А повертаючи до хати й оглядаючи сімейку, лається:

— Наплодилося вас до гибелі на мою голову!

Одноманітно плентають дні. Як кури в гною, люди порпаються в чорній землі кожне для себе.

Село солом'яне... Хоча б вже ти скоріше вмерло!..

I

Антонів комсомольський шлях із бур'яну пробився. Село дике. А життя в чамбур змоталося, немов жмут волосся, що його нехлюя — жінка начесала на лаву. А ще й вулиця та досвітки...

... Кучугурами зима під ворітьми стала. Білим шпалером вікна затулила. Журиться вдовиця Оляна:

— Як я цю зиму перезимую? Чим свою хатоньку опалю, чим своїх діточок підгожую?..

А село в заметі. Стовп за коловоротом ледве сіріє.

Хукали діти на печі в жменю, Оляна, за кужілем сидючи, і собі теж тулилася до холодної лежанки. Хоч би заглянув хто! Аж ось і Перебийносова дівка Мариська на порозі:

— Та чого це в вас, тіточко, так морозно в хаті, та чого це ваші діточки такі зелені, посинілі... Он Ликера яка гладка й у хаті в неї чисто задуха. Та й їсти-пити чого душі забагнеться...

— Ой, серденько, Марисько... Не рівняй мене до Ликери. Вона ще молода, здорова та красива...— відмовляла Оляна й журно дивилася на свої коліна, що шпичками випиналися з-під протертої десятичної спідниці.

— Ой, їйбо ж ми й вас відмолодимо! Деж пак—усе одній та одній. Давайте, до вас із завтрого на досвітки прийдемо. А хлопці вже принесуть, що треба...—крутилася коло Оляни Мариська, у вічі заглядаючи.

— Ой, боюся, доню, я тих досвіток... Які тепер хлопці розбещені, щоб якого лиха тут не втворили...

Стара Оляна дала волю сльозам. А в удовиці сльози, як на весні вода—нічим її не стримаєш. Витираючи шкарубким рукавом свитини обличчя, показувала вона на убогі стіни, де по кутках, мов павутиною, засновано білою кригою.

— Горе наше сирітське, горе наше вдовине... Краще був би мене поховав та свою чоловічу голову марудив над цією халупою, над цими дітьми...—приказувала Оляна.

Мариська стояла коло припічка, як молода яблунька з культурної шкілки. Очі з-під червоної хустини стиглими тернинами стріляли по хаті, рука перебирала кінці френдзлів, із плечей зсувався старенький кожушок.

— Не бійтеся, тіточко! Наші хлопці смирні... Побудуть, побудуть—та й розійдуться... Хіба коли Антін заночує (Мариська зчервоніла, як калина)... Але ж Антона знаєте... З цим хлопцем можна й на той світ. Мариська дрібненько засміялася, підбігла до Оляни й, відриваючи руки від побабчаного обличчя, стала цілувати в червоні очі.

— Не бідкайтеся... То ми ж прийдемо... Натопимо ж вам аж вуха горітимуть.

На стіні стали тіні: каганець, що блимав на опічку, почав гаснути.

— Ось у вас і нафти нема... Й нафти вам принесемо...

Подивилася Оляна на свою вбогу хату, на дітей, що дригоніли під свитиною. Подивилася на оцю молоду дівчину—таку здорову, веселу, радісну—чоло її наче засвітилося з-під каптура: вона пригадала свої дівочькі роки.

— А... щоб не було! Приходьте! Може хоч цю тугу розженете з хати...

Оляна дістала з ковбиці лою, поклала в каганець. Світло затріскотіло й гніт засапів сажею, наче з паротягу подуло по хаті смородом.

— Оце таке наше світло—сліпим при ньому дивитися. Отакі вжитки вдовині, щоб вони повісилися...—Оляна почала згортати картопляне лушпая з лави до цебра, а Мариська—кожушка геть—за веретено взялася.

З причілка бризнуло по щибках, мов піском, завірюхою й плачу-чи завило коло порога. У сінях застукало чобітьми з морозу й снігу.

— Доброго вечора!

На порозі Антін. А Мариська вже опинилася аж на печі, під самісінькою каглою причаїлася.

Антін—оцупковатий хлопець—поважно ізняв шапку, тріпнув нею до землі, струшуючи сніг. Це саме він ізробив і з кожушком, накритим овечим сукном по коліна. Потім вдягнувся знову, висякав носа й засміявся:

— А де ж це вона ділася?!

Сказав і відразу пішов до полу, зазираючи на піч. Десь то вже знав звичку Марисьчину ховатися під каглу.

— Вилазь - но, кукло... Ку - ку!

Розбуджені діти виставили голови з - під свитини, як горобенята з гнізда й собі засміялися:

— Малисю... Ку - ку!

Стало веселіше в хаті. Тіні затанцювали по стінах. Каганець перестав чадіти — рівно горів, іноді похлипуючи. На вікні з'явилася чорна лисина. Оляна скинула свитину.

Із печі злазила Мариська, захекавшись від сміху, зіскакували, як котенята, діти, а до хати вже заходила нова пара хлопців і дівчат із кужілями.

— Добривечір... Не проженете, тітко Оляно?..

— А щоб вам, а бодай вас... А ти ж, Марисько, брехуха... Ти ж казала завтра... — бідкалася Оляна по хаті, порядкуючи та підставляючи стільці для досвітчан.

Через якусь годину в хаті така картина: хлопці сиділи на долівці, топлючи в грубці свіжим кулем, що дістали (бодай не казати!) де... А дівчата кругом хати на лавах і тапчани сюрчали веретенами, заспівуючи:

Тече річка неве - личка,
Схочу переско - го - го - чу...
Віддай мене, моя ненько,
За кого - го я хочу...

Стало зовсім тепло в хаті. Діти на припічку почервоніли й дзьобали насіння, що ним угостили хлопці. З шалівок вікна на стіну та по вуглах долі покрутилися темні потьоки.

Мариська пряла на тапчані й поволеньки вела своєї:

Ой так живу, брате, я між ворогами,
Як тая криниця, що між дорогами...
Ой, хто веде коні — той напуває,
Мене молодую хто хоче, той лає...

Сумно вела Мариська й її дзвінкий голос виривався з загального гамору на простір і бив у вухо Антонове. Антін сидів на лежанці, наче слухав незграбну балачку хлопця в гуні, а сам думав:

— Чого вона журиться? І я люблю й вона любить...

Підвів бадьоро голову:

— Кинь, Марисько... Отеї нудної...

А заверюха драпалася до розмерзляних вікон, з - за причілка заводила:

— В - ю - ю - гу!

У хаті було затишно.

Село Недоголяне, значить, називається так. На одному кутку в Оляни досвітки. А на другому й третьому кутку теж досвітки в інших удовиць. Один куток туди до Піщаної, а другий на Берестівцець показує, третій обкрутився кругом церкви, наче зашморгом, у петлю її бере. Три кутки в селі, як три брати... Про хату - читальню тут не чули, бо аж цього року організували сільраду. Оце з тиждень, як прислали вчителя. Й приміщень нема. Була поганенька попівська хата — відвели під школу, а дяківську „паламарню“ — під сільраду. Село колись було „казьонне“.

Револуція непомітно прийшла,

Село спокійно сиділо на своїх наділах, бо пана не було.

— Нема в нас за що гризтися!— самозадоволено говорив дядько Терешко в гурті міцніших куркулів. (Школи не було, а куркулі наплодилися!).

— Пана нема, а з нас що візьмеш... Ми люди теж трудящі й землю дуже любимо... Земля— наша мама... Земля в мене й під нігтями...— говорив Терешко, наче який „хвилозоф“.

І село Недоголяне своїх куркулів не займало. Варило самогон, крекчучи, возило „розверстку“ за сорок верстов до станції, лаяло за це „комунію“, постило в „петрівку“, піячило без тями на „празники“, ходило до низенької заладяної церкви, що-неділі, посилало дітей учити „псалтиря“ до „вчителя“— Катерининою Омелька, дівчата ходили на досвітки.

Усі були задоволені...

— У нас своя самостійна республіка!— Тішиться сьогодні Терешко в гурті заможних і незаможних у „паламарні“ на чутку, що в Піщаній незаможники ріжуться з куркулями за лишки.

— Видумали ж ото— куркуль, незаможник, комзлідень... Ми ж усі селяни— брати— хрестіяни, одною вірою вірувані, одним хрестом хрестяні... Всі коло землі робимо, всі землю любимо... Земля— то наша мама...

— Так, так... Всі робимо, всі землю любимо!..— кивали бородами дядьки, слухаючи свого „струся“, як звали всі Терешка.

— Одне в нас... Оте Яхремове блазень... Почало вчашати до Полянецького...

Збили чортові бандити з панталику хлопця... Почало морочити тут людям голови.

— Це Антін?— запитав Йосип Гаплик, який трусився за своїх сорок десятинок, що їх оце поділив на три двори.

— Так... так... Молоде— зелене... Таких шмаркачів і на хазяйський сход не варто пускати!— кивали головами бородаті дядьки, обплывуючи стіни „паламарні“ та прислухаючись до вітру, що заводив ізнадвору, гонючи білу пилюку по глухій вулиці. Вислизали по одному на двір— той до кума, той до свата й „залягали“ на довгу ніч за чарку.

А з Оляниної хати вилітало аж на вулицю й мішалось з завірюхою веселе, дівоче:

Била мене мати, била,
Щоб я хлопців не любила...

— Г-г-гей!

Щоб я хлопців не любила...

— докінчували хлопці.

Здавалося, що наче хата, оця вбога хата, завіяна снігом, десь зірветься й полетить із метелицею в світі...

...Віє. Дме. Крутить. Аж гарчить десь у небі... Вовками голодними заводить за цариною. І в полі світу не видно...

II

Цього ж саме дня. Волвиконком. На дверях плакат — червоно-армієць загнав багнета в пузо генералове. У приміщенні голий стіл. А за столом сидить із десяток людей у шапках і немилосердно курять. Всі сірі постаті — бо всі в шинелях і сірих шапках. У купках гвинтовки і здається, що це невеличкий загін лише на хвилинку забіг до цього приміщення з розвідки, щоб погрітися, чи то порадитися, що робити далі... Але, власне, погрітися тут не можна (хіба од вітру), бо: грубка розвалена, шибку в одному — другому вікні вибито й знадвору несе сюди аж на стіл морозяним пилом.

Волвиконком. Значить, сидять члени волвиконкому й радяться. Міцно сидять, наче забули про розбите вікно та вітер, що тягне од вікна до грубки. Дрібниці. Вони в революційних вітрах ось уже кілька років. Вони дійсно сюди на хвилину зійшлися. Бо рубає один:

— Миколі зараз же на Івахни! Випхати з села п'ятьсот пудів на продовольчий пункт! Хунт — у хунт! Без розговору!

Микола зривається з місця, хватає за гвинтовку й вибігає на двір, падає в сані й до дядька:

— Ганяй на Івахни!

І дядько, постукуючи замерзлим ганчір'ям, що ним обмотано чоботи, крадькома питає:

— А... товаришу? Із Івахнів дозволите додому?!.. Ізделайте божу милість... Троє суток у нараді... На неділю хоч до дітей поспіти...

Товариш сміється й дядько собі всміхається, перекидає важку ногу через драбину в „ящик“, хватає за віжки... — і тільки снігом помело.

А там далі „відрубують“ по одному, по два. Й кожен вилітає з волвиконкому, розмахуючи гвинтовкою, падає в сані й кричить до дядька:

— Ганяй!

Зісталося лише четверо. Й чотирі гвинтовки в кутках стоїть. Дим сивою наміткою спустився над головами. Той один кричить:

— Що за Недоголяне? Треба його „доголити“, коли самі не мають розуму! Ось що пише якийсь один Антін Бордуляк:

„Товариші — брати! А ось я вам пишу, що в нас куркуляка Василь Гнида має сто десятин, а Йосип Гаплик — сорок десятин, а Семен Печінка двадцять одну десятину, а ще є, товариші, багато таких дрібних, що зверх норми... Із п'ятьдесять... А є бідні люди, що з голоду мруть. Ми чуємо, що скрізь куркулів розкасіровали, а в нас з ними цяцькаються й вони ще смокчуть нашу комбідовську кров“.

Дочитав. Підвів голову до цих чотирьох:

— Чув я, що там усе люди побожні, мужички православні — святі та п'яниці надзвичайні... Розкасіровать! — закричав, аж стіл задвижав: — для Петра робота — розкулачить оцих гадів, організувати комнезам, помацати ґрунт для комсомолу. Правильно кажу?!

І всі четверо обізвалися:

— Правильно!

Вже вечоріло, як товариш Петро вскочив у чергові сані й крикнув до дядька:

— Поганяй на Недоголяне!

Село Недоголяне було недалеко. Дядько радів, що через годину — дві він може буде вдома, бо від Недоголяного рукою подати по Піщаной. Поволеньки, по-мужицьки накладав на заволохатяні від инею голови коней нашільники, скидав радіюги з теплих „хребтів“, підмощував соломю, поглядаючи на більшовика.

— Таке молоде, безвусе... А вози його... Оце грів би кістки на печі та попльовував би в стелю... Ех, жисть... — думав дядько, зідхаючи наклав рукавицю на праву руку й узяв батога.

— Ну, дядьку, скоро там ворочайся. А то й ніч нас тут накриє...

— Та ми доїдемо скоро... — тягнув дядько: — коні вистоялися. Добре, що хоч недалеко. Там може вже й випустите, бо моя Піщана зараз же через горбок від Недоголяной. Хай уже недоголяни везуть: настоявся, намучився — хай йому маму мурдує!.. — говорив все дядько, щось довго вмошуючись.

Поїхали.

За селом раптом смеркло. По небі плазували брудно-сірі хмари, наче попільною рощиною там переливалися. У вершині по вербах шумів вітер, як улітку перед бурею.

Шмалко било холодне повітря, під саньми рипіло, а з-під копирів конячих летіли куски снігу й поціляли іноді досить влучно в саме обличчя. Дядько зчулився й сидів тихо. Не до розмови, коли під носом ожеледа.

Ураз він щось заворушився, пошарпав віжками, підвійкнув підручню під черево, став на коліна й озирнувся:

— Коли б, товаришу, нас хоч завірюха не захотіла налякати?!

І, дійсно, пускався сніг, а там десь далеко на вершині плакав потерчам вітер. Проїхали половину дороги, а тому вертатися було не до речи.

— Нажми дядьку на коні! — обіззався товариш із саней і собі підвівся на коліна.

Завірюха, чулося, доганяла сані... Робилося трохи моторошно. Товариш вийняв цигарку, дав дядькові й сам за десятим сірником закурив. Коні наче чули небезпеку й гналися, як мухи на пасіку перед дощем.

На сніг сіла галка — ніч зимова, спокійна. А в бурю — галка знялася й за собою все біле поле підняла. Де тієї галки шукати?

Коні потрюхали, потрюхали, а далі й стали. Пішли поволі. В обличчя вже кидало, наче з лопати трусило.

— Капут... аж тепер капут! — злякано промовив дядько: — нічого не видно, невідомо куди їдемо... А скоро й зовсім станемо... Капут!..

Він гайкав до коней, але вони вже ледве йшли, важко сопучи. Товариш підряд скурив дві цигарки, виняв третю.

— Ну, ну... пусти віжки, дядьку, не шарпай... Хай коняка сама йде.

Голос наче був спокійний, але дядько почув ледве вловиму нотку страху в голосі товариша. Випустив зовсім віжки з рук, заплакав:

— Ой, нащо мені така мука!.. Що ті діточки бідні робитимуть. Прийшла кара небесна: то жили спокійно, а це тобі на — війна, а це

тобі на—революція: сьогодні до Недоголяного, завтра під Білу-Церкву... Доїздився, чоловіче божий...

Коні стали. Дядько безпорадно сидів у передку „ящика“ й хникав... На санях лежав товстий шар снігу. В небі—єврейський погром за царату...

— Гей би був знав свою лиху годину—хоч був би розпорядився... Просо не молотяне, пшона на приварок нема...—приказував дядько й застиг у передку, навіть не ворухився.

— Та доволі, плаксію!... А селянином називаєшся!—Товариш скочив із саней. Відразу провалився по пояс. Насилу приліз до коней. Коні стояли по груди в снігу й тільки чути було, що важко дихали.

Взяв у руки за повід—вйокнув.

Коні задибали, глибоко провалюючись і стали. А в небі—єврейський погром за царату... Де ми?

Пішов праворуч—наче легше на ноги. Відійшов кілька кроків, оглянувся—нічого не видно... й саней не видно... Лише вовчине:—в-ю-гу-гу!

Чи то дядько на санях, чи то в'юга—не розбереш...

— Де ти, дядьку?—закричав не своїм голосом товариш Петро й грудьми впнувся в снігову могилу назад. А назустріч:

— В-ю-гу-гу!

— Де ти, дядьку?!—ще голосніше, здається, кричав і почув, що все тіло стерпіло від болю, страху, жаги. В середині наче порожньо стало. Напружував очі, наче намагався випхати їх геть із лоба, дивлячись у буремну ніч, кричав, борюкаючись у сніговому морі... Смертю в зівялому мозкові пролізло... й захотілося спати...

— Ге-ге-й! Чоло-віче!—раптом почув і розплющив очі. Сніжинки прилипли до вій... але всеж побачив за кілька кроків, що чорніла крапка. Й знову якась сила поставила на ноги, знову запульсувала кров і він із насолодою почув радість життя й кінець небезпеці. Минуло! Ба вже ставало тихіше. Сніг перестав падати. Гуло десь далеко. Протер очі й ясно побачив конячата й чорного кулька, що хилитався на білому полі та кричав:

— Ге-гей! Чоловіче! І зібрав сили, які мав, у відповідь:

— Я!

А через хвилину кілька—цілувалися на санях, як друзі, що не бачили один одного кільканадцять років.

— Бери вправо... Там наче снігу менше.

Взяли праворуч. Поволеньки їхали, тулячись один до одного мерзлими тілами.

Ніч мовчала. І раптом: вперся кудись дишель і коні стали. Злізли, огледілись.

— Хата!

Дядько перехрестився:

— Слава тобі, господи... Он і віконце світитесь...

III

— Далебі, хтось стукає...

— Якого біса оце в цю пору несе?

— Певне Макар Ярехів...

— Еге-й! Наші всі вдома!—розчепірівшись хрестом перед вікном, кричав хлопець у гуні й дмухав на замерзлу шибку. Де на вечорницях,—там і на ночліжницях!—гукала в друге вікно Мариська.

Антін устав із простеленого по долівці куля:

— Цитьте... Це наче чужі люди!

Й вийшов у сіни. А дівчата ще попльовували межі пальці, смікали порізаними пучками кужілі й сюрчали веретенами. Мариська вже стелила по соломі велике руде рядно:

— Коли це Макар—то проженемо його ік чорту. Хитрий—хай іде ночувати до своєї Катерини.

Двері глухо зарипіли, як ото зимою риплять. Із-під ганчір'я, що купую лежало на порозі, клубками посотався до хати холод. А далі показалася постать, уся біла, як снігова баба, держучи під пахою гвинтовку.

— Здрастуйте!

— Ійбо, більшовик!—запищали дівчата й, як кози, поскакали одна за одною на піч.

Товариш Петро довго дивився на хату, на Оляну, що чогось, пополотнівши, стояла коло полу та злякано дивилася на більшовика.

— Ой, люточки!.. та, далєбі ж я не варю самогону!—нарешті випалила Оляна.

Більшовик нічого не сказав, поставив гвинтовку в куток, узяв віника й став ним обмітати чоботи.

Дівчата шушукалися на печі. Хлопці ніяково лежали на соломі, не знаючи, чи їм вставати та тікати, чи лежати...

Увійшов Антін і огледів хату:

— А це чого?! А де дівчата?

— Хі-хі-хі... Більшовика налякалися!..—з печи Мариська.

— От ще звірина!—наче виправдовуючи відлюдність недоголянських дівчат, промовив Антін:—ну, ну нема чого! Злазьте! Люди ледве не замерзли в полі. Треба чоловікові щось їсти дати. А ви, хлопці, гайда! Заведіть там дядька з кіньми до кого-небудь переночувати, бо в тітки Оляни нема куди коней поставити. Достаньте чого небудь: чоловік бо з волости приїхав.

Хлопці вийшли. Товариш поволі роздягався. Став швидко ходити по хаті: зашпари зайшли в ноги. Показала, нарешті, голову з печи Мариська:

— У вас зашпари? Роззувайтесь та ноги в цебер!

— В цебер?!—засміявся Петро:—А як на позиції—то куди прикажете їх покласти... ерунда, скоро відходю.—Й він заспаціював іще жвавіше.

Дівчата позлазили з печи, посідали на лежанці й безцеремонно оглядали невисоку постать молодого хлопця, що в коротенькому жовтому кошушку бігав по хаті та тер руки.

— Ну, ну...—дивувався Петро:—думав, що каюк буде... Не побачу я ваших куркулів, не розкуркулю села... а вийшло—попав на досвітки! Чудасія!

— Гниду приїхав розкурковувати!—шепотіли дівчата.

Вернулися хлопці, принесли сала й пляшку самогону. Було вже,

мабуть, пізно. Дівчата, позіхаючи, кліпали очима й поглядали на постіль. Під вікном із вишні закукурікав Олянин півень.

— Випийте стаканчика — зразу нагрієтесь! — відніс Петрові хлопця у гуні.

— Дякую... Не п'ю.

— Та що? Та чого це?

— Та мусите випити!

— За наше здоров'я!

— У нас не стісняйтеся!

— Та таких ми й ще не бачили! — закрикотіли дівчата. Посадовили товариша на лежанку, поставили полумисок із хлібом та салом і наступали зі всіх боків:

— Та ну ж бо випийте... Відразу тепло стане!

Петро не знав, що робити.

— Ви часом не куркулівни? — суворо запитав він.

— Та ні ж бо, ні... ми всі комзливниці! — відказала за всіх Мариська, вихопила з рук хлопця стаканчика й:

— Так за ваше здоров'я!

Вихилила — не поморщилася. Налила вдруге й подала Петрові:

— Від мене мусите випити, від Мариськи!

І мусів Петро випити...

Та й ізгадав Петро Мотрю... Тамтого тижня у Піщаній познайомився. Казала, що з Недоголяного. Хотів вже спитати про неї, але затримався. Революція йде. Люди на фронтах гинуть. Із бандитами та куркулями ріжуться, валять старе, замохнатяне село... Мотлошать його сюди-туди, щоб біль чи радість велику почула тут людина й стала дибки:

— Чи сюди, чи туди...

Ці ще спокійно куняють у солом'яному селі...

А є, що стали дибки.

Але ми перемагаємо...

Ці ще на досвітках, самогонку п'ють, із дівчатами сплять. А в селі лишків не знято. Куркуль із бідняком рядочком у церкві поклони б'ють. Одного бога цілують...

Як то важко старий світ повалити, нове прищепити. Досвітки й дівчина під боком. У серці кохання, в голові — війна... А гарна ота Мотря була... Чи не розпитати, чия?

Закусював Петро, й думки одна за одною плуталися не складно, химерно... (Чи мо дві чарки самогону розслабили?)

Встав, пройшовся й закурив. Стало ясніше в голові.

...Ось у даній ситуації — з чого починає йому. Почато з чарки, а кінчить невідомо чим. Може набіжать куркулі й його самотнього тут задуть.

Петро гірко всміхнувся, подивився на свою „жінку“, що рососою вкрилася в кутку, відсунув миску, погладив руді вуса й запитав у хлопців:

— А чи не знаєте ви такого Антона Бордуляка, та чи не провели б мене до нього?

— Та я Антін!

— Ти?!

Петро скочив із лежанки, що був знову сів на ній, пройшовся до порогу й від порогу до столу:

— Ти Антін Бордуляк? Тітко, правду він каже? — звернувся Петро до Оляни, що вже вмощувалася на печі між дітьми спати.

— Атож... Та всі ж знають його!..

— А між цими дівками та хлопцями куркулів нема?

— Та хіба ж до мене куркулі підуть! Всі хазяйські діти!

— Та ми вже всі казали, що комзлідні. Який бо невірний! — додала Мариська.

— А... це добре — наче повеселішав Петро; — А скільки ти маєш землі? — несподівано він став перед хлопцем у гуні.

— Та я що... я ще не маю землі. У батька там десятина, чи що... — сміявся хлопець: — яка у мене земля... Моя земля — ось підмною...

— А ти, Антоне, що маєш?

— А те, що й Никанор! У батька півтори десятини й десять душ у хаті.

— Так? Та на якого ж дідька ви, дівчата, приймаєте їх? Куди ж тебе, Марисько, поведе оцей Антін. що в нього на півтора десятини десять душ?

— Я й про це не думала! Та прожили б якось. Не всім куркулями бути...

„Сухар із водою, абе серце з тобою,
Мій козаче - соколю... —

раптом заспівала Мариська.

Усі дівчата наче за командою зареготіли:

— Ото хвабра!

— У куркулів землю відберемо, хоч би вони лопнули, а відберемо! — виступив насеред хати Антін: — товариш думає, що оце ми тільки й п'ємо та на досвітках спимо. В мене серце горить, коли побачу, як Гнида сіялкою обертає... Та я ще пацан — не сила моя. З горя йду на досвітки, бо в хаті місця нема... Та не я буду — ось тільки хлопців підберу. — Й Антін, кинувши шапкою на соломі, замовк.

— Розкасірувати кажеш? — засміявся Петро.

— Неодмінно розкасірувати, щоб усі рівні! — відрубав Антін і відіпхнув Мариську, що підлізла була під саму руку:

— Лягай отам спати — не твого розуму діло... — казав до неї Антін наче до жінки.

— Ви тільки подумайте — продовжував Антін — є у нас отам хекало - мекало — Терешко. Він усякого злидняка неодмінно тягне на чарку, щоб руку куркулів держав на сході. Сам злидений куркуль — нервувалася Антін: — Але... пішов раз, крикнув за лишки, то хотіли вивести з „паламарні“... А вся куркульня все через Терешка, щоб не так помітно... Гади! Батько вже надірався, для них стіжки викладаючи.

Очі горіли в Антона, голос молодий дзвенів із тремтінням, а шапку, що держав у руках, наче хотів розізнати.

— Треба, треба робити!.. Не чекати, щоб хтось ізробив...

І Петро почав розповідати, що в других селах робиться: нема вже ні пана, ні куркуля. Не лише землю — реманент до громади забрали.

Незаможник оре й панську й куркульську землю, по-декуди ладнаються в колективи, хлопці та дівчата не на досвітках проводять час, а в хатах-читальнях. А коли на досвітках, то треба, щоб були червоні досвітки: без самогону, без нічлігу... (дівчата захіхикали), а з книжкою та газетою.

— А я й не вмію в руках держати тієї газети...

— А хто на сорочку напряде, коли ми всі за газету візьмемося?— стали перебивати дівчата.

— Ви можете прости... А хлопці ось байдики б'ють, вони й читали б вам!— сказав Петро й продовжував далі свою розмову про те, як має робитися далі в житті селянина та робітника.

Довго говорив Петро. Деякі дівчати вже спали. Не спали хлопці й Мариська та з печи дивилися гарячі очі Олянині.

— Дай—то, господи, щоб колись легше для нас ізробилося... Загинути прийдеться.— Почулося зідхання Олянині.

— Зробиться, зробиться, тітуню... Захотіти лише треба!

Закричав удруге під вікном півень.

— Ну, хлопці, спати! А завтра будемо бачити, що робити...

Й Петро впав між дівчата:— А ну, посуньтесь... Треба було нам на полу постелити... Антоне до мене!

Ще довго Антін із Петром перешіптувались. А ніч іще міцна, як смола в мазниці. Зимова ніч—рік...

IV

У заможних встають рано. Найперше виходить стара опорожнитися на двір. Зиркне на зоряне небо: „наче старі золоті пецики по ньому розсипано“—подумає стара й вдарить по кожушині руками. Кожушина та задренчить, як собача шкура, а стара мерщій до хати:

— Мотре! Терешку! А вставайте... Бий тебе куцюба, як заспалися... Квочка вже геть розпустила курчат по небі!

З постелі (на долівці соломою настелено) підскакує Мотря й теж біжить з просоння на двір у сорочці й боса.

— Та накинь кожушину й взуйся, сумашедша!— кричить мати й кидає кожушиною до порога.

Мотря проворно над цеберкою промиває очі, втирається заялзеним (аж чорний) радівяним рушником, що висить на кілочку (під ним макогін) коло печи, закладає коси, як два плетяних вінки й зашпилює дротяними шпильками. Довго тріпає по хаті хусткою й закутується.

— Годі там викрашнютися!— гарчить уже мати з під кужіля:— викутується, наче ось її молодик із хлібом сватати прийде...

Дівчина сідає коло прядки. Тоді підводить з полу кудлату голову Терешко:

— Задренчали вже... Чорта опуклого заснеш!

— А ти вставай!

Підводиться Терешко, довго взувається, намотуючи ціле рядно на ногу.

— До овець не навідувалися?— звертається він до обох:— може яка окотилася... замерзне ік чорту ягня під таку хугу!

Він, вдягнувши кожуха й підперезавшись вицвілим поясом, насуває на самі вуха (вуха загинаються, як у карнавухої вівці) шапку й виходить, захопивши разом із лежанки радіжку.

Жінки мовчать. Турчать прядки. Кожна про щось мислить, але увага скерована на кужіль. Час від часу поплывуються пальці. Десь під стелею побликує світло. На лежанці потягається, прижмуривши очі, кіт. По долівці скачуть трое ягнят, розбуджені туркотінням прядок. Одно навіжено мекає, тупцюючи коло порога.

— Ото стара ворона... Пішов, а цих крикунів лишив. Випусти їх, Мотре!

Мотря кидає прядку, встромляє босі ноги в чоботи й одчиняє двері. З сіней довго чути:

— Та-ту! Там ягнятка побігли! Впустіть до овець, бо я в сорочці.

Мотря сідає знову до прядки. Вона зідхає. Вчора дівчата кликали на вечорниці. Вона вже була й кужіля під свитку сховала. Та мати вгледіла, видерла та ще й по спині кужілем зморижила.

— Куди це... За хабалями настроїлася! Як схоче, то й у хаті найде. Вона виходила ввечері на двір і аж серце стискалося: чула, як виспівували дівчата на досвітках ув Оляни.

Тоді так сумно казала до матери:

— Мамо, вже й у дядини Оляни вчора були досвітки! Сама чула, як виспівували дівчата.

— Оце ледащо та ледачих і приймає! Хліба ні в зуб... Їй ще треба досвіток, — лаялася стара, наче ворона крикала.

Старий Терешко увійшов до хати й довго обмітав сніг з чобіт коло порога. Подивився з-під лоба на жінку:

— Ти з-під клуні не брала вчора куля до печі?

— Ні не брала... Або що?

— Та вже нема одного... Вже в якоїсь курви спалили... Трастя їх матери!

— А в якої ж? — спинила веретено стара Терещиха й аж підвелася: — та в тої ж он ледачої цілу ніч стовковисько... Деж инше, як не в неї!

На горі заспівав півень, і стара знову вхопилася за веретено. Вона скидалася на відьму з довгим сухим обличчям і довгим носом. Вона ні хвилиночки не сиділа даремно й, бачучи, що Терешко стоїть без діла, стала допикати;

— Господи, вже й півні співають... А ти, старий, теж не никай... Бери он козелець та витушки та хоч одного мітка змотай... Ой, господи, не загляділася, як і пилипівка збігла.

Старий десь із-під полу дістає каракатого козельця й моститься коло лежанки.

Стало світати. Знову вийшла стара Терещиха на двір. Вона теж пішла до клуні, подивилася на порожнє місце, де стояв куль, оглянула кругом клуню — слідів не було. (Та хіба ж вони будуть після такої сніговійниці!). Подивилася прикро на Олянину хату. Там теж уже світилося. Увійшла до хати:

— А в теї ледачої що-йно засвітилося. Біжи-но, Мотре, довідайся, чи не топить вона нашим кулем!

Мотря рада була відірватися від кужіля. Та й цікаво було довідатися, хто саме там був на досвітках: які хлопці, хто з дівчат. Вона миттю вдягнулася й вузлася та й подалася прямо через садок, набираючи в халяви снігу, до дядиної хати.

В Оляни вже дівчата повставали й збиралися додому. На землі ще лежали тільки Антін і Петро. Петро вже не спав, а виглядав з-під шинелини, розглядаючи Недоголянських дівчат (вчора з холоду не добре роздивився).

Зарипіли двері й Петро почув:

— Ой, і Мотре, Мотре... Ото дурна! Чому ти не прийшла вчора? Ой, і весело ж було! До нас он більшовик приїхав.

Петро викарячив очі: це ж та сама Мотря, що він з нею познайомився в Піщаній. Від підвівся з-під шинелі:

— А чи мене не пізнаєш, Мотре?

— Ой, лишко... (тільки й почув Петро).

Дівчата вже тоді стояли в дверях („Бувайте здорові!“ „Бувайте здорові! — саме казали).

Мотря й собі з ними вислизнула. („Ой, лишко, деж він тут узявся!“ — подумала). — І побігла так само садком додому, набираючи в халяви снігу.

— А що? — зустріла її мати.

— Та дядина дровами топила, що принесла з лісу...

Мотря полізла на піч:

— Чогось мене дрозом бере...

V

Сонце з-за хати вдарило, різнуло піском — огневими бризками по подвір'ї, по вулиці. Бризнуло на хвилинку й заховалося за хмару. Мільярди іскор, що різали очі, згасли. Тельбушисті кучугури поприлягали, як великі білі ведмеді, по-під тини, паркани в непорушному чеканні. З-під стріх ламалися сопляки й по острішках скакали вихрі, наче білі коти, кублячись у білому поросі.

Брязнули відра коло криниці. А кожен брязкіт — то новина в селі.

— Більшовик приїхав Гниду розкуркувати! — передавали одна одній молодіці.

Дядьки, зіпершись із дерев'яними лопатами, що ними сніг одкидали, прочищаючи дорогу до воріт, перекликалися:

— Чули, куме?!

— А що?

— Більшовик приїхав наших кулачків розкулачувати! А все отой Яхремів Антін дорішить їх!

— А давно вже пора!

— Отаке каже: — Я їх сукиних синів розкасірую!

— Ну? Своїх панів наплодили атож... Пора, пора!

Дядьки шпортали сніг далі. Шляхом почовгав чобітьми Терешко, поглядаючи циганськими очима в кожне обійстя.

— Бачили, куме? — підводить знову голову один, гукаючи до сусіди: — вже, їй бо, наш Струсь пронюхав... Пішов, видно, до Гниди попереджувати...

— Що йому допоможе?!

Гнидове подвір'я суворо стояло на варті в кінці вулиці, заховавши будинки за високими щільними тинами з острішками. Дерев'яна брама була широка, як на економії. Собака-вовкодав сидів на цепові під коморою й гавках на ворону, що грілася на цегляному коміні хати. Коло ганку стояли залубні санки, запряжені одною конякою (запряжи дві та ще добрих, то з дороги заберуть у фурманку, що їй чорт не радий).

Гнида сидів саме за столом і снідав, коли до хати ввійшов Терешко. Він обтер рукою вуса й запросив Терешка сідати коло столу.

— У пляшці ще хватить погрітися... Що нового?

Терешко зім'яв шапчину під задницю й присунувся до столу. Циганські очі засвітилися, цапина борідка затряслася:

— Приїхали розкулачувати!

— Хто? — сердито кліпнув білими віями Гнида й погладив себе по пузі.

— Та хто ж... Звичайно, що якийсь камуніст! З Яхремовим Антоном все шляється.

— Приїхав, то й поїде! А з тим сопляком іще поговорити прийдеться. Я на тім тижні з самим Главним у волості бачився. Хе... випили!

— Я прийшов попередити... Бачу, що ви на базар зібралися...

— Да... Прийдеться облишити... Дай боже! Варто мені було б побачити нашого адуката. Може б ви, Терешку, закликали б його до мене?

— Никифора це?

— Так! Треба з ним поміркувати!

Терешко вийшов від Гниди вже добренько під чаркою. Треба було обгадати всіх своїх, щоб були напоготові. Треба зайти й до Никифора: людина знаюча, не дарма ж колись околодочним служив! Терешко поплів ногами до Никифора. От і його хата.

...Живо він іще пам'ятає той час, коли на його широких плечах міцно сиділа сіра офіцерська шинеля, а груди колесом випинались. Остроги так ніжно дзенькали, коли він проходив повз крамницю купця Лабузова, де мав на оці баришню. Він же околодочний надзиратель, велика шишка на Столипінській вулиці...

Минулося! Сидів тепер у старій батьковій хаті на селі. За вікном розлогі старі груші та яблуні, розкарячившись, випинали свої товсті коліна. Сіро було кругом. Колись тут дід добре хазяйнував. А тепер дідизна розлізлася, як гнила свитка на плечах.

Сидить Никифір. Сіро й на душі. Нема грудей колесом — запали, а з його Маруськи Лабузової зробилася таки настояща Марія. Дивиться він на свою Марію пелехату, що одною рукою трясє дитину в колиці, а другою мне розіпрілу картоплю...

— Будь ти проклята, революціє... — шепчуть губи.

— Марусю, біжи-но візьми буряка та накриши поросяті дрібненько!

— Нікішо... Зроби це сам, а я подивлюся...

Саме й увиходить до хати Терешко.

— Доброго здоров'я... На пару слів!

Вони виходять у сніг і довго щось шепчуть один одному й кивають головами. Терешко задоволено погладжує свою мокру борідку. Никифір заклопотано чує лисину.

Вдарив дзвін.

Бам-бам-бам-бам... (Наче калатало). — Це так на зборню дзвін скликав в перші роки пореволюційні...

Терешко підніс руку: —

— О... вже!

— Нікіша... Простудішся... — почувлося з хати.

Терешко вийшов на двір. Частив дзвін. У повітрі, як пір'я, сніжинки літали.

VI

Коли дівчата пішли всі від Оляни й з ними Мотря як вихор вилетіла, тоді Петро встав і довго вмивався над помийницею... Не вмивався ж бо вже щось із тижднів.

Тітка Оляна дивувалася, що такий бравий козак у більшовиках.

— У нас все були миршавенькі... Приїдуть та дублять самогон, як воду, та в хреста-бога ріжуться, молодиць і дівчат портьять насильно!

— То не більшовики, тітко... То вони так дурили!

— Я ж то думаю... — говорила Оляна: — то навіть якісь і не тутешні були. А ти ж козак молодцем — з наших хахлів будеш?

— Атож! А чия це Мотря заходила?

— Та це мого брата... Дівчина нічого — наче не в батьків... Старі дуже в багатство вбиваються: ненавидять більшовиків. Отут у сусідах і живемо. Тільки я бідна, а він дука!

Оляна ніяково крутилася в хаті. Вона розуміла, що більшовикові треба вже давати снідати. Та що вона йому в дідька дасть. „Привели на мою голову“ — сердилася Оляна: — „самі драла, а ти мороч голову... Тут до хати ввалився дядько — вчорашній хурчик:

— Та, далєбі, товаришу, пустіть мене додому... Сами знаєте, скільки я вже настраждався! Пора дати відпочинок і собі й худобі...

Дядько стояв, скинувши шапку. Видно було, що старий лад зламано недавно. Старі звички в людині ще сиділи міцно: перед начальством віками звикли стояти без шапки й кланятися. Дядько таки й поклонився Петрові:

— Ізделайте божу милость!

Петро всміхнувся:

— А ви, дядьку, переді мною наче перед колишнім приставом. Не клоніться — такий же гей я, як і ви!

— Та тепер не розбереш! Часом і клонишся й просишся, а він тебе нагаюрою опереже...

— Ну, звичайно, можете собі вже їхати. Назад ми візьмемо хуру тут — дозволив Петро.

Дядько зрадив, підбіг до Петра й довго тряс за руку, потім тряс Олянину руку й Антонову, що на цей час нахопився.

— Оце спасибі! — Дядько аж причинив дверима ганчірку, що нею був замотаний від морозу чобіт. Відхилив двері, й іще просунув голову: — Спасибі, братці!

Антін взяв Петра від Оляни й повів до себе додому. Хата стояла на вигоні, замотана в картоплиння, як стара баба в дрантя, що під церквою стоїть. Недалеко стояла невеличка клуньчина, де ляпав ціпом Антонів батько. Хлів — кругляк, накритий очеретом, як курінь на баштані. Через драбину з хліва, просунувши голошії голови, мекали вівці.

У хаті було темно. Петро насилу вгледівся. Мати Антонова в важкій рядов'яній спідниці, що наче фургалом розіп'ялася коло її стану, змїтала з лави ганчіркою сміття, запрошуючи товариша сісти. Коло мисника сиділа дівчина, чистила картоплю й з-під лоба дивилася на сторонню людину. З-під лави виглядали ягнята, що жували в'язку сіна, встромлену в відерце.

Петро повернув голову до печі. Тут на припічку - лежанці сиділи діти різного віку, кілька ще виглядало з печі і з надзвичайною цікавістю розглядали салдата.

Увійшов до хати батько й привітався. Діти всі посунули на піч. — Ото бачите сімейка! Далєбі навіть позабував, як якого кликати... Оцього тільки старшого й знаю, що Антін. Не спам'ятався, коли вони на мою голову й налупилися.

Це ще був не старий чоловік, щуплий у плечах і вуса чорні, довгі та тонкі, як шпички. Почалися балачки про лихо в їхньому селі, що панської землі чортма, а куркулі паніють, підсіваючи у сусідніх селах, де до біса панської землі. Мають чим робити й „розверстка“ для них не страшна, бо знають де ховати. А злиднєві, як було горе, так і є горе.

— Хоч снасть свою до гилляки вішай... Та й не повішаєшся, бо будеш на повітрі, як пушинка, літати... Висохли люди, геть висохли!

Цим закінчив балачку Антонів батько й запросив сідати до печеної картоплі. Звичайно, з'явилася на столі й чарка.

— Поначувалися люди... така розкіш! — сказав Яхрем і налив чарчину.

Незабаром прийшли сюди й інші молоді хлопці. Прийшли й чоловіки — незаможники. А потім всі вкупі пішли до „розправи“ й тут зробили невеличке засідання. Петро довідався, що село занадто відстале, голова сільради держить руку за куркулями (до речі він тільки зайшов до розправи й, запитавши у Петра про документи, десь ушився). Ніхто тут не подумав, щоб зорганізувати незаможників. Куркульської землі ніхто не торкнувся! Є ще такі й із бідноти, що говорять:

— Як воно ще там буде... А візьми розгніви якого там Гниду, тоді й не доступись до нього при біді. Хай він трісне з своєю землею!

Тут вирішили скликати загальні збори, налагодити земельні справи, вибравши земельну комісію, вибрати голову Комнезаму й таке инше.

Дядько Онисько, що трохи шкатульгав на одну ногу, пішов дзвонити на збори.

Збори відбулися ввечері. Збори пройшли без інцидентів, тихо. Куркулі чекали, що прямо їм скажуть:

— Давай землю!

Отож, коли почули, що тільки обрали земельну комісію, підбадьорилися:

— Боятися трогати!

Петро вже пізенько, надзвичайно втомлений, пішов до Оляни. Тут він застав Мотрю...

— Ах, ти ж моя пташечко... — зрадів Петро й кинувся до дівчини. Мотря кинулася до нього й затулила рукою рота:

— Цить... Я на хвилинку... Бо як дізнається батько, то вб'є!

VII

Люди вже почали забувати, як після добре відомого зібрання про куркульську землю, товариша Петра мусів везти до волости сам „куркуль над куркулями“ Гнида.

Люди тоді стояли на ганку й гомоніли:

— Це не спроста, що присідатель вигнав куркуля Гниду під тов. Петра... Ой, не спроста... Ой, не спроста він сам і за погонича... Другі розважали:

— Цей не з таких, щоб Гнида під нього „підгнідився“. Нехай везе! А що — тільки нам наряди знати...

І хтось зухвало з натовпу навіть крикнув:

— А там хоч із тиждень потримайте дядька Гниду!

Гнида почервонів, як рак у окропі й цвйохнув по під черево борозну коняку. Санки знялися, як червоний метелик.

Антоня обрали до земельної комісії й навіть настановили на голю. З цього часу молодий, червонощокий хлопець наче зблід, наче схуд. З ранку до вечора сидів у „розправі“ над „подворними“ земельними списками, над „плантами“, підраховував людність, землю, робив орієнтовочну розбивку, лічачи лишки куркульські. Але тих лишків ще не було в руках. Куркулі так само лагодилися всю землю сіяти. В руках була тільки ще церковна земля. Синів день у синій розправі від накуреного диму. Люди чули носами недалеко весну й майже що-дня навідувалися до „паламарні“, щоб дізнатися, чи скоро будуть ділити куркульську землю.

— Там мене не забудь, Антоне, записати!

— Мені хоч півдесятинки вріжете!

— Візьми - но перше тую землю... Он Гнида що-тижня їздить до волости.

Підскакував Никифір, колишній поліцейський:

— Вам, граждани, треба плевать на цюю землю... Хіба то разве земля? Пху! Нам треба панської нарезать... Що ми не такіє, как Пещанські. Нам треба розумних людей, щоб заковирялі діло, що там допомогють чиясь десятина?!

Громада гула:

— Ай, справді Никифір правду каже... Хіба ми не гнули спин на полях Підгурського, хоч він і піщанський поміщик був... Гнули!

Підводився тоді Антін:

— Ми маємо на увазі й частину Підгурського землі, що впирається до наших левад. Та Никифір помиляється, коли каже, що земля куркулів не земля... То найкраща є земля! А лишків по нашому селі 700 десятин.

— А є! — гула громада: — в нас тих панків, як опеньків у дощову осінь наплодилося!

Отак гомоніли, гомоніли, але Антін бачив, що з цього гомону ще мало діла. Треба міцне ядро навкруги себе скупчити, треба спиратися на якусь силу, бо сам пропадеш.

Антін почав збирати молодь, організовуючи збори, червоні вечорниці. Було вже кілька хлопців, що ладні були йти за Антоном і в „огонь і в воду“. Збиралися здебільшого в Оляни. З дівчат постійними відвідувачками була Перебийносова Мариська, Потапова Катерина, Антонова сестра — дівчук Текля, Оксенова дочка Марія. Іноді забігала до хати Терешкова Мотря. Забіжить і труситься:

— Голуб'ятка... Я на одну хвилинку, бо як довідається батько, то вб'є...

Всі співчутливо говорили:

— Мотрі треба було родитися не в Терешковій хаті!

Дядько Оксень (його обрали на голову комнезаму) теж скупчував найтрівкіших комнезамців. Що-вечора тупцяли дядьки сільськими вулицями до „паламарні“, потім назад і знову до „паламарні“. Чоловіки мали час, молодиці лютували, впріваючи коло варстатів, прядок і мотовилень.

— Сів би каменюкою та змотав би міток — другий! Розносилися з тією землею, як кіт із салом... В хаті не вдержиться! Таких таки дурнів найшли — оце тобі Гнида так і наставить земельку...

Дядько ставав на „оборонительну“ позицію:

— Ти, мой, легше... Моя робота на дворі — твоя в хаті. А що до Гниди, то не твого розуму діло.

— Овва! Розумний на чуже!

— Мольчать! — вже сердився чоловік.

... День був такий прозорий, теплий. По весняному засиніло небо. Десь на сухій сливі чиликала синиця. Кури поважно позлітали з горіщ і, сокочучи, подалися на смітиська порпатися. З стріх закапало й призьби взялися грязюкою. Коло порогів грілися на сонці пси, чухаючи лапами запаршані вуха. По клунях заджеркотіли млинки та віялки, затріпали молодиці решетами. А над вечір Антін ішов селом, дивився на „плюсклі“ хатки, що попритулювалися одна до одної, як старчуки в мороз, і думав:

— Хіба дядько Онисько, Оксень, Іван, Степан і ціла ця вулиця голоти не встане й не піде за ним із саженом на-весні на поле, щоб куркулям сказати: годі!

Він дивився на цю силу й легше ставало на серці. Коли б то вже відміряти... Й вони з батьком підуть на поле, налягаючи на чепіги блискучого сталювого плуга, прокладаючи борозну на нове господарювання. А тоді в полі перепілочки кричать, пахне зів'ялим бур'яном і чорною землею... А потім вони вдвох із Мариською на своєму господарстві...

— Пху! — сплюнув Антін: — на своєму! А може тоді вже не так люди житимуть... А може тоді вже й комуну організуємо!

Антін усміхнувся.

... Звичайно, що в гурті краще. Хіба ота півдесятина, чи десятина, що її доріжуть, може зробити путнім господарем? Ніколи! А так — цілу економію... Тоді є де розійтися, тоді не зашпортаєшся постолом за корчі полину на межі... Оце я розумію!

Антін із задоволенням скинув шапку й заплів руки в чуприну:

— Харашо!

Назустріч Никанор — отой хлопець у гуні, що тоді в отой вечір ув Оляни був:

— Здоров, Антоне!.. А оце я до тебе. Я сьогодні за виконавця. Оце тільки що до сільради приходив Гнида й показував бумажку присідательові, мовляв, визнали мене за культурного господаря. Тепер їм землі дзуськи...

— А це ми ще побачимо! Побачимо, хто йому того документа написав — відповів Антін і, замислившись, додавав згодом іще раз: — Ми ще побачимо, хто йому документа того написав...

Синіли верби над ставом і палахкотів схил неба на заході. Коло стріх позвисали довгі білі сопляки, й посіріли ворота та тини від наморози. Ніч сіяла лютневим морозом.

З-за кучугурів вигулькнула Олянина хата...

VIII

На початку березня сніг взявся водою. Старий Терешко бігав по обійсті з лопаткою та сокирою. Робив рівчаки, спускав воду, справляв воду до „центрального риштіка“, що з току аж на подвір'я каламутилася в ньому вода. Подвір'я залишилося чорним багном і калюжами, вулиця збрудніла. Терешко чалапав по воді своїми здоровенними чобітьми, що позадирали носи, як гринжолята, й скуб себе за цапину борідку:

— А бий тебе лиха година!.. Усе так раптом. Мотре! Підкачай діжку під ринау, бо проб'ється в льох... Халери нема на тебе...

Терешко лопаткою гонив воду до риштіка, а вона широкою хвилею котилася під призьбу. Снігова кваша мішалася з гноем і текла на вулицю, наче „запарка“, скривавляючи білі, чисті лисини. Корова стояла коло ясел біля тину, шурилася на сонце, помаленьку плямаючи губами. Кудлаття шерстини на здухах підхоплювалися вітром, носилися в повітрі й їх на льоту підхоплювали ворони. Ворони летіли на осокори й, каркаючи, билися там за місце.

На подвір'ї став якийсь хлопчина в чоботях, що були в болоті до колін і свитці, яка була зарублена добрим сірим болотяним прутом.

— Дядьку Терешку! Вас до „паламарні“ требуют!

Терешко кинув лопатою на курку, що роздряпувала з під хати солому й сердито повернувся до хлопця:

— Бачиш, що робиться... Розносило їх!

— Та казали, щоб неодмінно січас.

— Татові свому підеш розкажеш... Не маю я часу шлятися!

Хлопець поліз назад через тин на вулицю, дивлячися з роздзявленим ротом на Терешка. Почвалавши наперед вулиці, хлопець і ще оглянувся:

— Зараз ідіть, а то приведуть...

Терешко аж підскочив:

— У... сукин син... іди, шибенику, а то я тобі вуха відімну... Приведуть — бач який!..

Хлопець, поспішаючи, почвалав улицею. А через кілька хвилин коло воріт проїхав у село верхи міліціонер, і дядько Терешко, щось

розмисливши, наказав Мотрі доглядати за водою, а сам і собі подався на село.

Терешко йшов, дивився під ноги, з-під яких бризкало руде болото, й чогось на серці у нього було тоскно. Йому ввижалося, що злиднота топче йому життя так, як ось він топче весняну грязюку. Ось-ось із нього тільки чвиркне... Переходить військо—його лише знають, бо хата під бляхою. Вже й забрали кілька назимків, забрали коня, якого він кохав, наче любу дитину. А це й на лишню десятину землі рота пороздзявляла. А він же ночі не досипляв. (Ніч темна... Коні чужі сторожко фаркають...). Поки то розжився на тих нещасних 20 десятинок. Саме прожити—а тобі на!

Терешко аж заскриготів зубами:

— Чорта лисого! Хай попробує... Хай хоч ногу поставить який на мою землю... Відрубав по коліна!

Багнюка відлясками летіла вище голови, падала в обличчя, на плечі, на голову. Та Терешко з притиском ставив ноги, наче навмисне потрапляв в найбільші калюжі, кумедно закидав ногами, наче п'яний...

У „розправі“ сиділа земельна комісія.

— Пху!— подумав Терешко, переступаючи порога:— Теж начальство розсілося...— І зараз же попер до столу:— Що ви за люди? Там вода лихо робить, а ви до ро-з-пра-ви!— протягнув, перекиркуючи когось Терешко й рукою розвіз болото, що сіло на обличчі.

— Ви почекайте трохи!— спокійно з-за столу відповів йому Антін і звернувся до Гниди:— Ви, дядьку, нам не морочте голови з своїми документами нащот культурного господарства... Коли у вас є такий документ, то ви його повинні зареєструвати в сільраді, а сільрада повинна зняти з нього зразок. А так—у вас є 100 десятин? З них ми залишаємо вам на п'ять душ п'ять десятин згідно з нормою, а решту відбираємо. За вами слово, де вам цих п'ять десятин залишити!

— П'ять десятин?! Чи чули ви, люди... Це ж сміх... Я й сажня вам не дам!

— Тут про це не може бути й речи. Ми вам це кажемо, щоб знали. Коли не скажете—залишимо там, де схочемо...

Дядько Гнида, погладжуючи руді вуса, поточився по-за спини людей, став у кутку й бурмотів:

— Овва! Не дай, боже, з Івана пана!

У „паламарні“, як у вуликові, бренили люди. Червоні очі кожного з неприязню дивилися на Гниду. Гнида полупав, полупав очима й висмикнув з „паламарні“.

Старий Терешко сидів на лавці, дочікуючи своєї черги. Він безпорадно поклав руки на коліна й не знав, що думати. Голова, наче порожня банька, сиділа на плечах. Тільки борідка дригоніла.

— Ну, дядьку Терешку... Від вас багато не візьмемо. Парійова левада за нами!

— А ко-колики!—зашпортнувся на словах Терешко:— хто мені допомагав, як я її купував...

— Дядьку, не лайся!

— Я до самого Троцького поїду. Що за самоправіє... Де це так написано, дозвольте вас спитати, що я за поміщик такий?!

Антін устав:

— Дядьку! Вас ніхто за поміщика не вважає. Тепер Радянська Влада й ми робимо те, що законом положено — всюди рівняють!

— А скоріше вас у труні вирівняє!..

— Що він тут лається? Йому, як чоловікові, кажуть, а він ще... Довольно! Відібрати леваду! Не своїм горбом придбав... Знаємо! — закричали люди в „розправі“, махаючи руками, наче крилами.

— Ти за мене робив? — вчепився Терешко за барки до дядька Ониська, що найближче сидів до нього.

Та люди підхопили під пахви й до дверей:

— Можеш іти воду спускати!

Вулиця вже стала чорна. Лід держався лише по накоченій дорозі, а сніг білів лише в ровах. Рівчаками дзюркотіла вода. А з греблі греміло, наче в бурю. Куркулі, похнюпившись, місили багнюку, підпираючи дебели боки ціпками. Прошкували по домівках.

Йосип Гаплик уже дер із хати бляху:

— Хай їм маму мурдує... Не хочу бути куркулем!

IX

Була неділя. І верби над ставом взялися рожевим пухом, а долина замалювалася ніжними зеленими барвами. Над вербами ключкою лопали крильми журавлі, а в лозі співала веселу пісню якась пташка. Повітря було прозоре, як сльоза дитини й гучно десь із другого кутка було чути кудкудакання курки. Мухи повилазили на білі стіни хатів, позастигали на них чорними головками вбитих у стіну цвяхів, гріючи на сонці спини. На городах парувала розкопана земля — пухка, як овече руно.

Гей, весно — весняночко... Як дівча струнке, отакеньке дівчаточко, люблю тебе!

На березі між трьома вишнями з'явилася кудлата чорна голова Терешкова з лопаткою. Терешко довго шпортався, підтісував, відходив осторонь й уважно оглядав свою роботу. Потім прийшла стара Терещиха з пікною діжкою з діркою в дні, хлопчик приніс сухих дровець, а Мотря — баняка з різним самогонним причандаллям. Всі стояли, а старий крутився коло копанки, приладнював, підстругував, прицмокував, а потім відходив осторонь і задивлявся, як митець, на свою роботу, посмикуючи свою цапину борідку.

Нарешті, всі пішли до хати, а незабаром старий, стара й Мотря винесли по відрі. Несли помаленьку, щоб не розхлюпати. Жовта брага сповнила баняка, вкрившись шумовинням і біла в ніс міцним спіртом. Терешко з повагою великою накладав на баняка пікну діжку, наче на єпископову голову мітру, а стара почала обліплювати щілини місяним пшеничним тістом, приладнюючи трубки й холодильник.

Закурів дим. Старий гримнув до Мотрі:

— Чого роздзаявила рота? Води но давай скоріше!

Мотря, вхопивши відро, побігла до копанки, а старий, присівши на коліна, з насолодою дмухав у сирову пічку, де тліли дрова. Діти підносили трусок.

Ввечері мали зійтися гості. Терешко ще зранку послав Мотрю з запрошенням до всіх поважних хазяїв. Звичайно, цього вечора мала

відбутися й широка нарада, бо (чути) що взавтра комзлідні підуть із саженом у поле, а інші й плуги за собою потягнуть. Нарада мала вирішити низку поважних питань, як боронити землю. Найголовніше було: організовано виступити, тучею зливи налетіти, збити по носі, щоб дітям заказували.

Сивий димок плутався між вербами. Стара з Мотрею пішли до хати готуватися з варевом, а старий уважно підкладав дрівця, вартуючи, щоб не пересолити, бо то ж праця. Хай йому лихо, як воно візьме та зірве пікну діжку... Тоді рятунку нема — пропаде четвертина!

Почало капати. Старий покоштував і з задоволенням зморщив лоба, коли почув, що сльози виступили з очей:

— Кріпка... Айяя! Яка міцна...

Сусіди бачили, що Терешко до сивих сутінок вештався на березі.

Дехто почував нестерпуче бажання підійти й покуштувати. Та, знаючи Терешків характер, тільки носом крутили:

— Не дасть халера — Струсь!

Аж коли загавкав собака, від лютости гризучи цепа й на порозі стала постать Никифора, Терешко в останнє поволік з берега пікну діжку.

Приїхав із жінкою Гнида, прийшов Йосип Гаплик, прийшов і Печінка. Коли засвітили світло, то на лавах було вже чимало людей. Мужики поважно гладили бороди, підкрутювали вуса й дивилися з німим бажанням на стіл. Говорили з неохотою про сяке-таке, різну дрібницю. Молодиці тулилися здебільшого коло лежанки, як ті червонясті кури й сокорили, як ті кури. На ліжку плакало щось двоє дітей. У печі шкварчало м'ясо. Терешко коло стола в'юнився, розставляючи різного гатунку пляшки. Але помітно було, що невесела куркульська бесіда затівається: панував сум і кожен замкнувся в собі.

Коли стара поставила на стіл кілька мисок з гарячою капустою, Терешко запросив всіх сідати за стіл.

Гнида посунувся на покуття. Коло нього вмостила своє гузно гладка Гнидиха. А далі сідали по багатству й повазі Гаплик, Печінка й інші.

Почалася випивка, що поволі розв'язувала язики. Почав говорити Никифір, уминаючи капусту й випиваючи — не минаючи кожную чарку:

— Відбирають одну десятину... Але ж у кого відбирають? У пролетарія... Я ж дванадцять років служив на державній службі. Таких гадів у морду бив... Як це так? Що ми, посесори? Та посесор найде заштиту — війська нажене! А ми мусимо лічно... Волосний писар казав мені в очі: бийте сволотам морди, коли полізуть на вашу землю... Нема такого права!

— Ці босяки на день, на два... Ну, місяць! Панькатися з ними нема що! Хто косу, хто ножа, хто бомбу, рушницю... Всі завтра на поле! — сказав поважно Гнида, випив чарку й подивився на всіх.

— Та я кишки випустю його коняці! Нехай лише ступить на мою землю! — крикнув Терешко й моргнув до старої: — став-но на стіл, чого дивишся...

— Нам треба тільки налякати! Щоб не було вбивства... — вставив обережно своє слово Гаплик: — чого доброго — прийдуть і ще село сплять.

— Та що там! Вот іменно нам треба забить Яхрема та його виродка... Навіть сьогодні не шкодило б! — підвів посоловілі очі Никифір і довго ними водив по присутніх.

— А це правильно він каже! — підхопив Гнида: — От іменно! Коли гадів не буде — не буде кому під'юджувати... Сьогодні ж їм капут!

При цих словах Мотря поплотніла й непомітно вислизнула на двір, а в хаті зчинився галас. Всі заклекотіли. Очі вилазили білками, як курячі яйця, розпарені морди коливалися, потопаючи в димові, тріпалися кумедно руки й стукали по столі кулаки, розхлюпуючи горілку з налитих чарок. Гнида підвівся, і очі його наче підведені були сметаною:

— Годі ляпати! Никифір правду сказав! Кому виконати?

Всі замовкли й наче ховали один одного від ока Гнидового. Терешко підскочив:

— Я перший його гада вхлопаю... Ось тільки стріляти не умію...

— По мойому Никифір найкращий стрілець — йому це діло й обробити! Згода? — міцним голосом сказав Гнида.

Всі знову заклекотіли й неорганізовано закричали:

— Згода!

Гнида протягнув до Никифіра шпалера, а сам висунувся з-за столу:

— Ну, жінко, пора додому...

Тоді всі подивилися наче за командою на жінок, тоді в очах кожного горів звір, тоді кожен замахав кулаками:

— А ви, гляди яка, хоч писни!... — зашипіли.

Терешко стояв перед Гнидою, розводив руками:

— Та що це з вами... Та куди це так скоро?

Та Гнида взяв Терешка за руку, подивився в очі, кліпаючи сметановими віями:

— Так краще буде! — і попрощався зо всіма.

За ним пішли Никифір, Гаплик і Печінка. А решта почала гульки. Затарабанила об рубель качалка, запікала чиясь сопілка, й чоловіки та жінки, як ті діяволи, почали колупати підковами долівку...

Х

Ще добре вдосвіта Яхрем встав, щоб заздалегідь нагодувати коняку: думав раненько поїхати на свою чвертку та вкинути овес. Він засвітив світло, достав із-під лави опалку, підлатав викусяний шмат радію й поліз на гору набрати січки. Довго там товкся, шукаючи помацки під стріхою сніпків невелику купку січки. Поволі зліз, підсипав до опалки нарізаних буряків, гарнець вівса й жменю муки. Яхрем відсунув засову й вийшов на двір. Коло порога він зашпортнувся за якийсь пеньок чи що й зігнувся придивитися, що саме там було. Здивовано почув, що щось хропе. Губи вже відчинилися, щоб крикнути:

— Ото ледащо... Марш до хати, а то й чорт візьме тебе тут! Розлігся!

Але стукнувши себе в лоба й потягнувши довгого уса, Яхрем подумав:

— З Антоном же такого ніколи не траплялося...

Яхрем чиркнув сірником. Блимнуло синьо-гаряче полум'я й освітло людину, що хропла, як пес, під порогом. Яхрем поточився назад: лежав Никифір, а коло нього валявся наган... Тихенько Яхрем підняв нагана й, забувши про коня й січку, подався під вікно сусіди Оксеня.

— Оксеню!... Оксеню!... А вийди но сюди!

Яхрем неясно догадувався, чого саме лежав Никифір з револьвером під порогом. Та певно перед цим він хильнув добренько, що його з пам'яті викинуло. Було моторошно.

— А ну, щоб нахопився був не на сонного... Або хто з дітей... Брала злість. Вийшов Оксень, почухуючи спину.

— В чом діло?

Яхрем пошепки коротенько розповів, у чому справа, й поторсав його, щоб скоренько вдягнувся та йшов з ним, поки Никифір не проспався. Оксень миттю взувся й вдягнувся.

Коли підійшли знову до порога, то Оксень садонув ногою під ребро Никифора:

— А ну, вставай... Найшов перини!

Никифір залупав незрозуміло очима й потягнувся. Яхрем колупнув обчасом з другого боку:

— Потягаєшся, барбосе... Підводься! Чого сюди занесло?

Никифір підвівся. Ще лупав незрозуміло очима. Далі в очах, видимо, мигнула свіжа думка. Він скочив на ноги:

— Що за біс... Ну, ну... допився! Чого це я тут опинився? — Він злякано водив очима й наче чекав від когось відповіді.

— А ну, йди но до хати — там розкажемо!

Никифір шарпнувся вбік, щоб тікати. Та Яхрем із Оксеном уже міцно його держали й впхнули в сіни. Оксень пригрів мордача:

— А ну розкажуй... Кого ти стеріг тут?

Никифір почав божитися, що він нічого не знає, що вони зібралися в дядька Терешка, що вони там добренько випили, що він напевне не потрапив додому... А револьвера він завжди при собі носить, бо тепер, мовляв, усі носять...

— Що з ним робити? — Дивився на Оксеня Яхрем.

— Що з ним робити? — Так само дивився Оксень на Яхрема.

Вирішили зачинити до ранку в коморі, а там буде видно. Дядько Оксень пригрів ще одного мордача й попхнув його до комори:

— Посидь до ранку!

Яхрем пішов давати коняці їсти. З городу вигулькнув Антін:

— Ви ще живі?

— Або що?

— Та в Терешка Никифір і Гнида вирішили нас обох вцокати цієї ночі!..

— А ти звідки знаєш?..

— Знаю!

Батько мовчки пішов із сином до хати й у сінях показав нагана. Потім одчинив комору й показав Антонові на Никифора:

— Дурень занадто випив і заснув під порогом!

Село в соломі. А між соломі наче кинуто головошку. Тліє, тліє... Ось, ось візьметься вогнем і тоді нема рятунку. Та якраз вчасно порскається водою й пригасає головошка. Та спалена солома вже ніколи не стане соломою. На пригорілій землі виростають нові рослини.

День почався з навіженим галасуванням церковного дзвону. Весняне повітря чудово передавало згуки й напевне калатання Недоголянського дзвону тоді було чути до волости. Займалося саме сонце, а люди думали, що пожежа й вибігали декотрі з хатів, питаючи з заспаним обличчям:

— Де пожежа?

Пастушок громадських овець, що сидів під тиним і снідав чорним хлібом і салом (хтось виніс сніданок), задовольняв цікавість кількома словами:

— Никифора повели до „паламарні“!

Він байдуже дивився на стурбованих людей і, облизавши пальці, перечепив торбинку через плечі й хльоснув пугою:

— Гись, вівці, на поле!

Табун безголовий (кожна вівця ховала голову в затінок під чужого тулуба) посунувся, як чорна річка вулицею. Тільки крайні відриналися від гурту й скакали в чужі городи.

Коло „паламарні“ вже було чимало людей. Через ґрати дивився на них Никифір і благав:

— Люди добрі, випустіть, бо...

— Проведи його, Ониську, сукиного сина...

Комада, озброєна ціпками, вела Гниду, що злякано плямав синіми губами:

— Ганьба! Далебі ганьба!

І шукав співчутливого погляду між людьми. Але певне не находив, бо, зідхнувши, спускав низько голову.

По селі чутка покотилася: Никифір і Гнида хотіли забити Яхрема та його сина. Куркулі, що були на п'ятниці в Терешка, поскакали в лози... Терешко ж вештався між людьми:

— Наказаніє господне... Вже нам і зібратися не можна! Та свідчу богом, що нічого такого не було...

Підійшов Антін, взяв його за плечі й попхав за заґратоване вікно до компанії. Хтось із жінок вереснув...

... Після полудня, коли всі трое стогнали в кутку, мацаючи побиті боки, до села влетів загін червоноармійців на конях. Коло „паламарні“ з коня скочив Петро:

— Що за збори?

По обличчях роз'ятрованих людей, Петро хутко догадався, в чому справа.

— Що — злодія спіймали?

Йому хтось у відповідь:

— Гірші злодіїв!... поліцейського та куркуляку, що хотіли бандою побити незаможників!

Червоноармійці зайшли до „паламарні“. Довго розбирали справу. Привів хтось Мотрю. Петро вгледів, похилився:

— Ти як замішалась в цю справу?

Антін нахилився до Петра:

— Мотря дала мені знати... На що її привели?!

... Пізно поїхали червоноармійці з села. Забрали з собою Никифора та Гниду. Терешка випустили.

Селяни чули два постріли за селом і вперто говорили, що то були постріли в Никифора та Гниду.

Того ж дня зникла й Мотря... Люди незрозуміло шепталися:

— Чули?

— А що?

— Терешкова дівка з комуністами втекла!

— ?

... Антін пішов ділити землю на другий день.

Терешко радіє: він виїздить на поле в своїй парі з плугом на возі, а Антін перше з батоном заходить до Оксеня:

— Сьогодні спряжемося?

— Спряжемося!

Терешко хитро жмурить очі:

— Хіба воно, злидень, вженеться за мною... Поки воно найде коняку, то я вже й засію!..

Оксень годує коняку, а Антін мандрує ще й до Никанора:

— Спряжемося сьогодні?

— Спряжемося!

Никанор собі годує коняку, а Антін іде на далекий куток до свого майбутнього тестя:

— Чи спряжемося сьогодні? Чи дасте плуга!

Тесть „має око“ на Антона за те, що хоче забрати дочку без весілля, без попа, не по-людському, а тому мовчить і бігає за куркою по току:

— А киш! А киш... Чорти б вашу маму галакали...

Антін заходить із другого боку. Він наче втішається, наче кепкує над собою. Але в чорних очах видно зухвалий спокій: він знає, що переможе тестя. Отож він іде напередими тестеві, ловить за рукава:

— Кажіть же, чи спряжемося?

Старий Перебийніс чує потилицю, підтягає очкура й з докором:

— Хіба в цю пору кажуть?—і він з-під чорної долоні дивиться на сонце:—треба було з вечора нагадати! Поїду до млина сьогодні. Хазяї!

Та обійшовши ще раз тік і обернувши воза дишлем до воріт, старий, видимо, змилюється. Він гукає від клуні:

— Біжи, ладнай плуга!

Антін хвацький хлопець, і старий Перебийніс із задоволенням дивиться, як його майбутній зять самотужки викидає на віз теліжку з плугом.

— Терешкову десятину йдеш орати?—суворо питає він:—Ой, не годилося б лізти на те чуже...

Старий ладнає шлеї й щось думає. Про що старий думає?!

Впоралися. А в воротах уже верхи Никанор на своїй сивій:

— Кажеш, їдемо?

І їдуть коні орати десятину так, як і колись — десять, двадцять, п'ятьдесят років — їх батьки їхали, пускаючи сині жмути махорчаного диму в синю блакить червненого ранку.

— Може ще вийде на поле з сокирою! — Наче про себе каже Никанор.

Віз тарахкотить. А навкруги хмари диму: гойдається пил, наче з запальної копиці сіна дим... У пилові восьмеро конячих ніг, сиві колеса плутаються, й два силуети на возі згорбилися, тріпає руками, головами...

З боків тікають назад хати, клуні, повітки, наче купи гнилої соломи на економічеському полі, коли бувало їдеш до фольварку з-під гною...

Земля поплуталася перед очима волохатими межами...